

Андрій УСАТИЙ,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур і
методик їх навчання,*

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Олександр ВОЙДИЛО,

магістрант 1 курсу ОПП «014. Середня освіта.

Українська мова і література, англійська мова в закладах освіти»,

Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОДЕЛЬ ЛІТЕРАТУРНОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

Дослідження присвячено опрацюванню процесу аналізу позасюжетних елементів художнього твору учнями старшої ланки на заняттях української літератури. Запровадження педагогічної моделі дозволило як кількісно, так і якісно підвищити рівень інтересу учнів до аналізу позасюжетних елементів художнього твору. Опанування навчальним матеріалом стало доступнішим, що дозволило сформувати адекватні для вміння, пов'язані зі здійсненням, організацією та плануванням навчальної діяльності.

Ключові слова: *методика, методика навчання української літератури, позасюжетні елементи, аналіз.*

The study is devoted to the development of the process of analysis of non-plot elements of a work of art by high school students in the lessons of Ukrainian literature. The introduction of the pedagogical model made it possible to both quantitatively and qualitatively increase the level of students' interest in the analysis of non-plot elements of an artistic work. Mastering the educational material became more accessible, which made it possible to form skills adequate for the grade, related to the implementation, organization and planning of educational activities.

Key words: *methodology, method of teaching Ukrainian literature, non-plot elements, analysis.*

У нашому сьогоденні досить гостро стоїть питання духовного розвитку індивіда, тобто здобувача освіти. З огляду на це, освітній процес протягом останніх десятиліть спрямований на задоволення потреб сучасного ринку кваліфікованими спеціалістами і самореалізації кожного суб'єкта здобуття освіти. Актуальним для підготовки нової генерації фахівців є процес формування знань, умінь, навичок, компетенстей і подальший розвиток цінностей громадянського суспільства. Чи не найбільші можливості для реалізації таких завдань має курс української літератури в закладі загальної середньої освіти. Адже література – це саме той предмет, котрий у змозі вирішити поставлені завдання гуманітарного виховання нової генерації. Залучення молоді до багатств нашої культури, духовне, моральне, світоглядне зростання особистості, художнє виховання, розвиток естетичного смаку – ось ті домінуючі завдання і функції, які має реалізувати курс української літератури.

Тривалий час проблематику шкільного аналізу літературного твору намагалися розкрити Т. Бугайко, В. Неділько, Є. Пасічник, М. Рибникова, Б. Степанишин та ін.

Як відомо, важливу роль у прозі відіграють позасюжетні елементи композиції – поетичні вкраплення, вставні оповідання, байки, притчі, що уповільнюють розгортання подій із метою посилення інтересу до них [2, с. 353–354]. Вони збагачують твори, роблять зрозумілішим авторський задум для читача, надають стрункості й послідовності побудові діалогів і трактатів, а також сприяють виникненню такого явища, як сюжет у сюжеті.

Актуальність досліджуваної теми роботи зумовлена нашим сьогоденням, зокрема потребою комплексного аналізу позасюжетних елементів, що функціонують у художніх творах. Першочерговою проблемою сучасного літературознавства є методологія комплексного вивчення художнього твору.

Ціннісно-смісловий компонент психологічної культури – це ставлення людини до будь-якої іншої людини як до найціннішого

скарбу: почуття терпимості, поваги, любові, дружби, прийняття, доброти і т. д.

Психологічне мислення є одним з основних компонентів психологічної культури, а отже, це система розумових дій, що за своєю генетичною природою і змістом відтворюють логіку реальної міжособистісної комунікації і відображають внутрішню природу іншої людини як індивіда чи особистості у формі образів або морально-психологічних понять.

Тому методика його формування передбачає організацію процесу засвоєння розумових дій і формування морально-психологічних понять.

Замислюючись над майбутнім нової української школи та нових методів навчання і виховання в ній, Г. Ващенко, на думку В. Довбні, за пошуками відповіді звертається, насамперед, до світової історії педагогічних систем. Дидактичні висновки й узагальнення вченого про виховання увібрали в себе також й історію, культуру, мудрість українського народу. Ось чому педагогічна спадщина науковця, його міркування та рекомендації щодо суті методів навчання і виховання, їх вибору і застосування вчителем у своїй абсолютній більшості є слухними і для сучасної школи, педагогів.

Джерелознавчий аспект аналізу цього напрямку діяльності свідчить про те, що особа Г. Ващенка є для України великим відкриттям, а його духовний внесок у виховання української молоді в діаспорі є безпрецедентним.

Саме в цей час були написані такі визначні твори, як «Виховання любові до Батьківщини», «Виховання волі і характеру», «Український ренесанс ХХ століття», «Виховний ідеал» та ін.

Вибираючи все краще з минулого, Г. Ващенко створив яскравий образ виховного ідеалу і став фундатором системи виховання свідомої любові до Батьківщини, яка відповідає духовності українського народу, його історичній місії, потребам незалежного державного будівництва України.

Визначаючи основне завдання педагогів, вихователів, Г. Ващенко підкреслював, що воно полягає в підготовці людей, які могли б служити своїми знаннями й працею Батьківщині.

Провідним елементом виховної системи він вважав розумове виховання. Друге завдання у вихованні молоді – це виховання моральне. Мета вихователів полягає в тому, щоб традиційні ідеали, які пройшли випробування протягом століть, відновити і застосувати до сучасних умов і тих вимог, що ставить перед нашим народом історія [6, с. 37].

Узагальнену методичну схему формування мислення з погляду психології на уроках літератури ми можемо уявити певним чином.

На первісному етапі роботи з художнім текстом необхідно виділити в ньому домінуючий психологічний зміст, тобто найбільш виразні психологічні риси героїв. Зазвичай, вони викладені в тексті у формі опису якихось дій і переживань. При цьому треба звернути свою увагу на те, що дії персонажа твору не можуть існувати самі по собі без урахування соціального контексту, який його породжує, тобто від певних соціальних обставин, ситуацій, або навіть дій інших героїв і т. д. [6, с. 81].

Іншими словами, предметом психологічного аналізу повинні бути не лише сюжетні елементи а й позасюжетні елементи в комплексі й сукупності всіх абсолютно елементів художнього твору.

Після переробки стрижневого конкретно-поведінкового матеріалу необхідно систематизувати його, сформулювати висновки спочатку в узагальнено-поведінкових судженнях, а потім і в морально-психологічних поняттях, що відповідають цим судженням.

Така методика проведення аналізу дозволяє перейняти поширений у психології та й у науці загалом академізм у засвоєнні понять. Вони вводяться природно, як деякий необхідний підсумок усієї попередньої роботи з текстом, вбираючи в себе відповідний конкретний поведінковий зміст.

Саме так тлумачиться дефініція «сприйняття мистецтва» в низці досліджень методистів і психологів. Проблему сприйняття не слід вирішувати, ізолюючи від загальних завдань виховання реципієнта з його ставленням до навколишньої дійсності та мистецтва, формування його світосприйняття, особистості, духовного світу [7, с. 22].

Сприйняття, окрім того, може виступати ніби своєрідний показник при визначенні можливостей здобувача і результативності тієї чи тієї організації процесу навчання літератури.

Існує кілька домінуючих прийомів вивчення сприйняття учнем прочитаного на уроці: 1) з'ясування попередніх вражень здобувачів про прочитане; 2) зіставлення первинних вражень із тими, що формуються в ході аналізу і на узагальнювальних заняттях.

Методист О. Куцевол розкриває вектор роботи, спрямованої на поглиблення первісного сприймання твору; розглядає процеси читання й аналізу художнього твору в комплексі; простежує формування читацьких навичок аналізу тексту, самостійності думки, у якій є одна з основних умов літературного розвитку здобувачів. Істинна самостійність є певною (у вікових межах старших класів) об'єктивна істинність суджень, зрілість думки, уміння оперувати вміннями, знаннями й навичками в аналізі явищ життя та літератури. До такого рівня самостійності треба вести здобувачів, ставлячи перед ними проблемні завдання [3, с. 59].

Сприймання залежить також від певного настрою людини в цей момент, від її соціального досвіду тощо. Це слід враховувати, вивчаючи художні твори.

Зважаючи на те, що література є мистецтвом слова, варто підкреслити роль у творчому сприйманні розуміння специфіки самого феномену художнього мовлення, яке є одним із провідних компонентів літературного твору.

Отже, вибір шляху вивчення художнього твору залежить від ступеня його складності, вікових особливостей і рівня підготовки здобувачів.

При визначенні змісту і структури сучасного уроку літератури варто брати до уваги його психологічне наповнення. Необхідно також зацентувати увагу на пам'яті, сприйманні, мисленні, емоційній сфері учнів і власне на увазі тощо.

Основоположним фундаментом будь-якого уроку літератури є безпосередня робота з текстом художнього твору, тобто його аналіз, який може бути послідовним, образним, мотивним. Крім усього іншого, аналіз практично будь-якого з відомих творів може мати проблемний характер. За останній час зміст і структура літературного курсу в шкільній програмі зазнали істотних змін, що безпосередньо пов'язане з введенням новітніх стратегічних цілей освітнього, виховного, розвивального та навчального процесів загалом.

Тому вивчення літератури є найголовнішою, обов'язковою й основною умовою навчального процесу. Загальноосвітня школа зовсім не належить до явищ, ізольованих від суспільства в широкому сенсі цього слова, тому все, що відбувається у суспільному житті на території нашої країни, так і в зарубіжних державах, також безпосередньо впливає на навчальний та освітній процеси.

Наприклад, поява телебачення, відеомагнітофонів, комп'ютерів, DVD-плеєрів, розвиток засобів масової інформації, тобто прогрес технічних засобів навчання поступово, повільно, але планомірно призводить до втрати у школярів інтересу до навчання.

Досить часто з вуст сучасних учнів можна почути такі висловлювання і міркування, як: навіщо читати книгу, коли можна просто подивитися фільм, знятий за якимось передбаченим шкільною програмою художній твором, записаний на відеокасету або компакт-диск.

Спробуємо розглянути можливості підвищення рівня літературної освіти старшокласників, які забезпечуються сучасними технологіями шкільного аналізу художнього твору.

Нетрадиційний – це такий урок, на якому його традиційні частинки виконуються оригінальними способами і на цій основі структура такого уроку суттєво відрізняється від структури традиційного. На цій підставі можна стверджувати, що нетрадиційний урок – це розвиток, рух структури традиційного уроку.

Важливо зауважити, що римовані уроки досить добре зосереджують увагу здобувачів, бо матеріал подається коротко – віршами, і не можна пропустити головне, треба уміти його чітко виділити й зробити певні висновки. Саме тому учитель повинен розуміти, чи під силу буде учням зрозуміти задум такого уроку. Якщо вчитель упевнений у силах своїх учнів, то такі нестандартні уроки стають справжнім святом для учнів, а також і вчителя [2, с. 79].

Учителям варто практикувати у своїй роботі уроки-дискусії (діалоги, диспути і т. д.) після вивчення певної теми. Саме метою таких уроків є поглиблення й систематизація знань школярів із предмета.

Реалізація інноваційного підходу до навчання школярів на уроках української літератури при проведенні нестандартних уроків дозволяє вчителю підняти на якісно новий рівень навчальний процес, підвищити рівень навчальних учнівських досягнень, забезпечує психолого-емоційний комфорт і подальшу соціальну адаптацію школярів, готовність реалізувати особистісні якості в колективній чи індивідуальній діяльності. Свою діяльність на уроці вчитель повинен побудувати таким чином, щоб кожен учень міг якнайбільш повно розкрити свої здібності й талант, розвивати творчий пошук та ініціативу [4, с. 27].

Отже, ефективне формування літературної компетентності учня-читача залежить від гнучкої, мобільної, продуманої системи органічного поєднання урочної та позакласної діяльності всіх

учасників навчально-пізнавального процесу. Таким чином, здатність учнів до ефективної й продуктивної літературно-мистецької діяльності в різних соціально значущих аспектах буде високою та забезпечуватиме їхнє навчання протягом усього життя.

Сучасна система освіти розвивається дуже швидко. Насамперед це зумовлене зміною ставлення до учня як до об'єкта освіти. Сучасні програми надають великого значення діяльнісному навчанню. Відповідно, необхідна зміна у формах проведення самого освітнього процесу. Програми вимагають нового підходу не тільки до характеру відносин учитель-учень, а й до характеру уроку, на якому взаємодіють учні та вчителі. Тому традиційна система уроків видозмінюється, з'являються нові види, форми уроків, які в сучасній методиці викладання літератури прийнято називати «нетрадиційними».

Список використаної літератури

1. Абдуллаєв А.К. Розвиток пізнавального інтересу учнів у школі. Київ, 2013. 193 с.
2. Волошина Н. Й. Наукові основи методики літератури: навчально-методичний посібник. Київ : Ленвіт, 2002. 344 с.
3. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія) : навчальний посібник. Київ : Освіта України, 2009. 464 с.
4. Медведєва Т. О. Організація проєктивного вивчення літературного матеріалу у старших класах. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2005. № 5. С. 25–28.
5. Побірченко Н., Коберник Г. Інтерактивне навчання в системі освітніх технологій. *Початкова школа*. 2004. № 10. С. 8–10.
6. Семенов О. М., Базиль Л. О., Дятленко Т. І. Практика в системі фахової освіти вчителя-словесника : навчальний посібник. Київ : Фенікс, 2008. 288 с.
7. Токмань Г. Л. Шкільний аналіз художнього твору. *Дивослово*. 2001. № 10. С. 22–26.